

VASTENAVOND IN OORLOGSTIJD

Luc Devriese

Revueliedjes ten tonele gebracht door het Van Crombrughe's Genootschap, Gent 1916

Oorlogsverhalen handelen meestal over het wedervaren van soldaten. Maar ook de gewone burger had het zwaar te verduren. Bij ons ging het er tijdens wereldoorlog I nog veel erger aan toe dan in nummer II. Vooral tegen het einde van die oorlog, in de jaren '17 en '18 begon het te nijpen. In een stad als Gent kwamen vlees, boter, zelfs margarine, eieren, aardappelen in veel huizen en huisjes halverwege 1917 helemaal niet meer op tafel. Voedselhulp vanuit Spanje, Nederland en vooral de Verenigde Staten bleek totaal onvoldoende om de nood te lenigen. Het werd de voorlopig laatste hongersnood uit onze geschiedenis. De bevolkingsstatistieken tonen dat onweerlegbaar aan. Voor wat Gent betreft: in de eerste oorlogsjaren bleef het sterftcijfer ongeveer stabiel. In 1917, nog voor het uitbarsten van de Spaanse griep, steeg het met ongeveer een derde, in het laatste oorlogsjaar met de helft.

In het voorjaar van 1916 had niemand enig idee van dergelijke extreme miserie, kon niemand dat zelfs maar vermoeden. Maar het zat er wel aan te komen. Daarvan getuigen de bitterzoete teksten van de vastenavondrevue opgevoerd in 1916 door het Van Crombrugge's Genootschap. Door een gelukkig toeval bleef het tekstboekje van de revue bewaard en kwam een kopie via schenking terecht in het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis Maurits Gysseling (DSMG) in het Sint-Amandsbergse begijnhof. Daar werd het ondergebracht in de collectie 'Vliegende Bladen Gent' in de reeks 'Volksleven - Carnaval'.

De auteurs van de teksten bleven anoniem. Het waren zonder twijfel talentvolle lui, met een vinger aan de pols en het hart op de tong. Zoals het hoort bij goeie revueschrijvers.

Hiernavolgend een korte inleiding over het fenomeen revue en een bondige ontleding van de thema's, samen met de publicatie van de teksten.

Een revue

De zeer succesvolle revues uit die jaren speelden graag in op de actualiteit. Dat lezen we in het mooi geïllustreerde boek van Evelien Jonckheere: *Kijklust en sensatiezucht. Een geschiedenis van revue en variété*, verschenen in 2009. Het kon er dolkomisch, zacht of fel satirisch aan toe gaan. Dikwijls werden de teksten afwisselend door een man en een vrouw gebracht, gecombineerd met dansjes, koorzang en instrumentale nummertjes. Wanneer alom bekende evergreens en circusacts aan de gelegenheidsteksten toegevoegd werden, bracht men erg gevarieerde spektakels ten tonele: letterlijk variété. Succes verzekerd. Het publiek was er dol op.

Naast de grote professionele theaters, zoals de Nieuwe Cirk in Gent, dikwijls met eigen, min of meer vast, per seizoen wisselend gezelschap, waren er in de steden tal van verenigingen in de weer om bij speciale gelegenheden een dergelijk spektakel op te voeren. Meestal gebeurde dat met eigen volk, min of meer talentvolle amateurs, aangevuld met, of geregisseerd door een beroepskracht.

In Gent was het Van Crombrughe's Genootschap, als een van de best draaiende verenigingen, (onder andere) actief in toneelspel en revues. Deze vereniging, opgericht in 1857 en genoemd naar de populaire liberaal-orangistische burgemeester Joseph van Crombrughe (1770 - 1842), was van liberale signatuur. Ze stelde zich, als socio-culturele mantelorganisatie, vooral de bevordering van het officieel onderwijs tot doel. Ze kende haar grootste bloei omstreeks 1870 en beschikte over heel wat middelen. Daarvan getuigt nu nog het enkele jaren geleden mooi gerestaureerde café, annex vergaderplaats en toneelzaal aan de Gentse Huidevetterskaai.

Dat het Genootschap van liberale huize was, helpt de keuze van Vastenavond voor een revuespektakel verklaren. Carnaval werd verketterd op de kansels. Een preek tegen de verderfelijkeid er van was een jaarlijks verplicht nummertje voor de pastoors. Er moest dan ook vurig gebeden worden voor het zieleheil van de vierders. Deze verdedigers van de goede zeden vonden wat onverwachte medestanders in de socialisten. In Gent poogden met name Edward Anseele en zijn adjudanten aan volksverheffing te doen en daarin was er geen plaats voor al of niet grove verkleedpartijen, 'plat' vertier en nog minder voor alcoholmisbruik.

Een kijkje in de teksten

In de revue gedateerd 5 maart 1916 kwamen ook actualiteiten aan bod die niets met de oorlog te maken hadden. Zo bijvoorbeeld de leerplicht tot 14 jaar, nog niet lang geleden ingevoerd. De straatjeugd deed zijn beklag dat het uit was met de kwajongensstreken. Dat was pas erg. Oordeel zelf:

E'n katse hingen w' aan de belle,
led'rien kwam uit bij al 't gekrijsch.
Maar nu die komen z' ons kwellen. bis
Mee da verplichtend onderwijs. bis.

Enkele mooie types werden deskundig aangepakt en .. ingepakt: de sporters, de dikke visser, de duivenmelker ... De typische carnvalliedjes ontbreken evenmin. Maar de grote finale die ermee gestoffeerd is, vangt aan met: In dees bange, beroerde tijden... Het leeuwendeel van de teksten heeft inderdaad te maken met de oorlog. Speciaal deze halen we hier even voor het voetlicht. We kappen ze in stukjes en geven er een commentaartje bij, want veel teksten zijn voor de hedendaagse lezer niet zomaar te begrijpen.

Carnaval is vanouds de wereld op zijn kop en 'het' moment om machtigen hun 'sijssse' (saus) te geven, meestal vette 'sijssse'. Maar in 1916 bleven de machtigen noodgedwongen helemaal buiten schot. Kritiek geven op de bezetter, kon niet. Zelfs de Kerk, traditioneel de schietschijf van de liberale carnvallisten in die tijd, bleef ongemoeid. De woekeraars, speculanten, de foefelende bakker, de 'arme' melkboer... mochten het ontgelden.

Niet toevallig ving de vastenavondrevue in 1916 aan met voedselhistories: een klacht van die 'arme' melkboer, waarmee niemand meelijden heeft, en een liefdesverklaring aan (blijkbaar) een nieuwigheid: gecondenseerde melk, lait condensé:

Ja mijn duuze,
Mee heur ruuze,
Es ne schat!

In dezelfde lijn lag het liedje over het brood. Met dat dagelijks brood kon het helemaal verkeerd lopen:

G'hêt diene jan verdomme,
Nen bakker van vroeg 't huis,
Hij hield de fijne blomme
Verkocht in 't bruid zijn gruis!

De 'Amerikaansche winkel' speelde een belangrijke rol in de bevoorrading. De Amerikanen waren de 'poor Belgians' te hulp gesprongen. Winkels met goederen van overzee werden geopend om de oorlogswoeker wat binnen de perken te houden.

Maar men wist het maar of dra

Uit Amerika,

Zond men mij aldra

Met waar 't meest behoeft' aan was,

En het woek'ren minderde alras.

Winkels der voorzienigheid

Die liefdadigheid,

Op'richt met beleid,

't Volk beminde 't huis aldra

Van Amerika.

150

Een ander initiatief om de ergste nood te lenigen, dat het revuegezelschap graag een duwtje in de rug gaf, was het halfkluitjeswerk. Een halve kluit was een muntstukje van 5 centiem. Vóór WO II kocht men met een halve kluit een pint bier, met een kluit 'nen dreupel'.

Geeft wekelijksch uw duitje,

Is 't ook klein.

Is 't maar een half kluitse

'k Zal er tevreden mee zijn.

'k Gaar ze dan allen bijeenen

't l's mijn werk

Dan veel armoe kan 'k leenen

Is het sterk

Mijn halfkluitsewerk !

Hetzelfde gold voor Het Groen Kruis en het zenden van postpakketten naar de krijgsgevangen landgenoten in Duitsland. Het Groen Kruis was voor de burgerbevolking de tegenhanger van wat het Rood Kruis was voor (uitsluitend) soldaten en krijgsgevangenen. Het werd bemand door vrijwilligers en zorgde vanaf 1915 in de eerste plaats voor voedsel. Tussen maart 1917 en februari 1919 werden 25 miljoen eetmalen verstrekt. Dit houdt in dat 17% van de Gentse bevolking door het Groen Kruis gevoed werd.

De toon van onze revue wordt heel serieus:

Waar steeds feller prangen de zorgen,

Waar de nood maar steeds hoger klimt,

Waar men angst heeft voor den morgen

't Hongerspook reeds grijnst en grimt!

Dáár van d'aard' o goed bedeeden

Wacht een taak zoo schoon als groot!

Geeft een deel van uwe weelden

Helpt uw broers in nood !

Wat ook niet mocht ontbreken is het oorlogsgeld. Dat vraagt wel een woordje uitleg. Er groeide wantrouwen tegenover de bankbiljetten en men haastte zich eind juli - begin augustus 1914 naar de Nationale Bank om de biljetten in te ruilen tegen muntstukken. De vijf frankstukken en de zilveren pasmunt verdwenen uit de omloop. Men begon ze immers op te potten omwille van hun metaalwaarde. Hiervoor bracht de Nationale Bank in 1914 inderhaast vervaardigde biljetten van 1 en 2 frank uit.

Dat volstond niet om de geldschaarste op te vangen. Honderden gemeenten begonnen zelf noodgeld uit te geven. Dat werd beschouwd als schuldbewijs van bijzondere aard, enkel gebruikt binnen de grenzen van de gemeente om levensnoodzakelijke producten aan te schaffen. Een beperking met verstrekende gevolgen! In sommige streken, zoals in het Land van Waas, werkten de gemeenten samen om transacties over de gemeentegrenzen heen mogelijk te maken.

Slechts in vier gemeenten, waaronder Gent, werden, naast papieren noodbiljetten ook noodmunten gemaakt. Aanvankelijk werden de munten uit ijzer met een laagje koper geslagen, aan de ene zijde geel-, aan de andere roodkoper. Toen de bezetter dit in 1918 verbood, bracht de stad kartonnen munten in omloop. De tweespraak tussen metalen munten en papieren geld alludeert daarop.

Koper Als ne chinees zoo geel

Is schaamte mijn deel.

Keert men mij om, 'k zie zoo rood als een kreeft.

Papier Geduwen, verdrukt,

Verfrommelt, gerukt,

Niemand die medelijden heeft!

Ook de kleine spaarder kreeg het zwaar te verduren. In die tijd werd er soms gespaard in een maatschappij, een guldeke (gilde), maar aan die centen kon men moeilijk geraken ...:

'k Moest overlaast wa' trekken,

In een guldeke ha 'k gespaard,

Mee den oorlog ging ik ze stekken,

Da was van pas gegaard!

Uiteraard moest ook het Lousbergsgesticht er aan geloven. De Duitsers hadden dat bejaardenhuis omgevormd tot een kliniek voor venerische ziekten. De geregistreerde prostituees moesten zich daar laten onderzoeken en behandelen. Een pijnlijke en langdurige zaak in het pre-antibioticatijdperk. Het publiek mocht de strofen vervolledigen. Iets wat het ongetwijfeld volenthou-siaat deed.

Op den boelvar Loesberg

Daar es 't een beetsen erg,

't Gesticht die zit vergeve

Van wel vier honderd ...

Miserie troef, zelfs als je de kramers op de lege Vrijdagsmarkt het volgende laat zingen op de jolige wijs van 'k heb een bloemeke geplukt al in de wei

En niets dat kan opbeuren,
Zelfs Artevelde kijkt er triestig op de mort,
Hij staat daar uuk te treuren,
Want mee miseere es te jij uuk nie t' akkoord.

De marktkramer doet zijn beklag. Vroeger zag het zwart van het volk bij de 'toer' (carnavalstoet) en je kon goeie zaken doen. Nu is dat gedaan:

Maar es het nu nog carnaval
Ge staat te treuren aan u b'rakske,
led'reen die ga' nu naar den bal
En daar die spuwen zij hun gal.

Maar, niet getreurd, het feest gaat door tot in de vroege uurtjes. En dan ..., ja dan, kan het gebeuren dat ...

Straalt 't morgenrood, dan moe gesprongen,
In 't hoofd een gouden liefdedroom,
Gaat het naar huis en zonder schroom,
Wordt liefde in... kussen bezongen!
Hola! hola! Zoo. komt van 't bal
Een kind van den prins Carnaval.

Maar, 'een kind van den prins Carnaval', of van andere vierders, 'ongelukske' of geen, dat was buiten de droeve werkelijkheid gerekend, in dees bange, be-roerde tijden. De kille cijfers spreken boekdelen. Het aantal geboorten zakte in Gent van meer dan 2500 in de jaren voor de oorlog (2848 in 1914) tot 1282 in 1917.

met dank aan Sonja Gysseling, Georges Antheunis en Adrien Brysse.